ALTERRA
WAGENINGEN UR

Kunst in gebiedsontwikkeling van Haarzuilens

Wat draagt locatietheater bij aan gebiedsontwikkelingsprocessen?

Alterra-rapport 1962
ISSN 1566-7197

P.D. van der Jagt, E.J. Bos en W.S. van Wingerden

Kunst in gebiedsontwikkeling van Haarzuilens

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Dienst Landelijk Gebied binnen het kader van BO programma 2009, thema Landschap van het cluster Vitaal Landelijk Gebied
Projectcode BO-01-006-627

Kunst in gebiedsontwikkeling van Haarzuilens

Wat draagt locatietheater bij aan gebiedsontwikkelingsprocessen?

P.D. van der Jagt[1], E.J. Bos[2] en W.S. van Wingerden[3]

[1] Alterra
[2] LEI
[3] Dienst Landelijk Gebied

Alterra-rapport 1962

Alterra Wageningen UR
Wageningen, 2010

Referaat

Jagt, P.D. van der, E.J. Bos en W.S. van Wingerden, 2010. *Kunst in gebiedsontwikkeling van Haarzuilens: Wat draagt locatie theater bij aan gebiedsontwikkelingsprocessen?*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1962. 56 blz.; 12 fig.; 10 ref.

Een verkennend onderzoek naar de meerwaarde van locatiespecifiek theater in gebiedsontwikkeling. Het onderzoek richt zich op de mate van interactie tussen voorstellingen en de specifieke locatiekenmerken van het gebied en onderzoekt hoe de voorstellingen worden ervaren door publiek en gebiedsontwikkelaars. Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een literatuurstudie, kwantitatief publieksonderzoek en kwalitatieve interviews met de gebiedspartners. Uit de analyse van de resultaten bleek de meerwaarde van locatietheater in gebiedsontwikkelingsprocessen te zitten in de vergroting van de gebiedsbekendheid, het verbreden van de betekenis van gebieden en de verbeelding van de maatschappelijke implicaties van ruimtelijke transities.

Trefwoorden: burgerbetrokkenheid, gebiedsontwikkeling, kunst, landschap.

FOTO VERANTWOORDING
Het beeldmateriaal van 'Rainer Maria', 'Wij zijn Grijs Gebied' en 'Haar Dorp' is afkomstig van de makers van de voorstelling. Het beeldmateriaal van Toer is gemaakt door de auteurs en het beeldmateriaal van Wellkommen is vervaardigd door de fotograaf Renske Moes.

BRONVERMELDING
Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van bronvermelding

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.boomblad.nl/rapportenservice.

© 2010 Alterra Wageningen UR, Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland
Telefoon 0317 48 07 00; fax 0317 41 90 00; e-mail info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra Wageningen UR.

Alterra B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-RAPPORT 1962
Wageningen, februari 2010

Inhoud

Samenvatting 7

1 Inleiding 9
1.1 Achtergrond/aanleiding 9
1.2 Projectdoelstelling en onderzoeksvragen 10
1.3 Projectafbakening 10
1.4 Leeswijzer 11

2 Projectopzet 13
2.1 Gebiedsontwikkeling Haarzuilens 13
2.2 Partners 14
2.3 Verwachtingen van de partners 15
2.3.1 DLG 15
2.3.2 Natuurmonumenten 15
2.3.3 Productiehuis d*Amor 15
2.4 De werkvelden van de partners 16

3 Methode van onderzoek 19

4 Resultaten: De gebiedscomponent in de voorstellingen 21
4.1 Inleiding 21
4.2 Rainer Maria: Landschaps- en Natuurbeelden 22
4.3 Wij zijn Grijs Gebied: Jeugdtheater in een boerderij 23
4.4 Haar Dorp: Het betrekken van bewoners. 23
4.5 Toer: Muziektheater met het dorp 25
4.6 Wellkommen: Locatietheater in de kasteeltuinen 26
4.7 Analyse interactie voorstellingen en gebied 27
4.8 Publieksonderzoek 29
4.9 Boerderij en omgeving als theater 33
4.10 Conclusie 34

5 Resultaat voor het werkproces van de gebiedsontwikkelaars 37
5.1 Inleiding 37
5.2 Onderlinge samenwerking 37
5.3 Samenwerking met het dorp 38
5.4 Conclusies 40

6 Resultaat voor het werkproces van de kunstenaars 43

7 Conclusie 45

Bronnen 47

Bijlage 1 Intentieverklaring Haarzuilens 49
Bijlage 2 Enquete Publieksparticipatie deel I 53
Bijlage 3 Enquete publieksparticipatie deel 2 55

Samenvatting

Hoe kan kunst in te ontwikkelen gebieden leiden tot meerwaarde voor gebiedsontwikkeling? Deze vraag van de Dienst Landelijk Gebied (DLG) was aanleiding voor dit onderzoek. Het werkveld van DLG is gebiedsontwikkeling, een ingrijpend transitieproces van functie- en eigendomsverschuivingen. De relaties met bewoners en andere belanghebbenden vragen daarbij steeds meer aandacht. De vooronderstelling is dat locatiespecifiek theater, dat zich verdiept in de brede betekenis van de omgeving, een zinvolle bijdrage kan leveren aan het gebiedsontwikkelingsproces en de maatschappelijke betekenis van het gebied. In literatuur is weinig onderzoek gedaan naar de wisselwerking tussen gebiedsontwikkeling en kunst. Deze studie verkent het raakvlak van beide werkvelden en onderzoekt de meerwaarde van locatietheater aan de gebiedsontwikkeling van Haarzuilens.

Doel van het onderzoek is om in beeld te brengen hoe en in welke mate locatietheater bijdraagt aan het gebied en de gebiedsveranderingsprocessen. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen de bijdrage die kunst levert aan de gebiedsontwikkelingsprocessen, aan een verbreding van de doelgroep die betrokken is bij gebiedsontwikkeling, en aan de gebiedsperceptie zoals die in de gebiedsontwikkeling wordt gehanteerd.
Het onderzoek is uitgevoerd door middel van literatuuronderzoek, theaterbezoek, kwantitatief publieksonderzoek aan de hand van gestructureerde enquêtes en kwalitatieve interviews met de partners, die betrokken zijn bij dit proces, te weten DLG, Natuurmonumenten en de kunstenaars.

Uit het onderzoek bleek dat er tussen kunstenaars en gebiedsontwikkelaars een overlap in werkvelden kan ontstaan die meerwaarde oplevert voor zowel de kunst als de gebiedsontwikkeling. Voor gebiedsontwikkeling ontstaat meerwaarde omdat via beeldkracht en verbeelding lagen worden toegevoegd aan de locatie, die herkend en gewaardeerd worden door het publiek. Daarmee werd een doelgroep bereikt die daarvoor onbekend was met het gebied en die aangeeft vaker te willen komen. Ook leverde de samenwerking 3 nieuwe kunstvragen op rondom de eendenkooi, het archeologisch pad en bij de start van de realisatie van het parkbos. De relatie tussen gebiedsontwikkelaars en gebiedsbewoners is door de voorstellingen niet merkbaar veranderd. Voor de kunstenaars bleek het gebiedsveranderingsproces een bron aan informatie en inspiratie op te leveren over het belang van omgevingselementen voor het individu en de groep.

Voorwaarde voor een zinvolle interactie tussen locatietheater en gebiedsontwikkeling is dat de kunstvorm zich verbindt aan het gebied en de mensen uit het gebied. Dit stelt eisen aan inwerktijd van de kunstenaar en aan de artistieke toegankelijkheid van de kunstvorm om draagvlak en gevoel van eigenaarschap te creëren. Naast een verbindende opstelling van de kunstenaar bij theater op ongebruikelijke locaties, vraagt deze kunstvorm ook om aandacht voor fysieke randvoorwaarden als brandveiligheid, parkeermogelijkheden en het binnenklimaat van de voorstellingslocatie.

De meerwaarde van kunst in gebiedsontwikkelingsprocessen in landelijk gebied zit hem in de vergroting van de gebiedsbekendheid, het verbreden van de betekenis van het gebied en de verbeelding van de maatschappelijke implicaties van ruimtelijke transities.

1 Inleiding

Voorliggend verslag is de rapportage van het onderzoek Kunst in de gebiedsontwikkeling van Haarzuilens. Het onderzoek Kunst in gebiedsontwikkeling Haarzuilens maakt onderdeel uit van het beleidsondersteunend onderzoeksprogramma 2009 (BO onderzoek) voor het ministerie van LNV. Het onderzoek valt onder het thema Landschap van het cluster Vitaal Landelijk Gebied.

1.1 Achtergrond/aanleiding

Hoe kan kunst in te ontwikkelen gebieden leiden tot meerwaarde voor het landelijk gebied? Deze vraag die aanleiding was voor dit onderzoek is gesteld door DLG via de LNV-onderzoeksprogrammering. DLG werkt aan gebiedsontwikkeling waar vaak sprake is van ingrijpende transitieprocessen: agrarische grond verandert in een gebied voor natuur en recreatie. De relatie met de bewoners en andere belanghebbenden vraagt steeds meer aandacht. Burgerparticipatie is op dit moment een speerpunt bij DLG.

In veel gebiedsveranderingsprocessen staan boerderijen of andere gebouwen leeg gedurende langere tijd. Leegstand met antikraak in afwachting van definitieve inrichting is een makkelijke optie maar een andere mogelijkheid is om de leegstand beschikbaar te stellen voor kunstenaars. De hypothese is dat locatie gerichte kunstenaars die zich verdiepen in een locatie in de brede zin van het woord een zinvolle bijdragen zouden kunnen leveren aan het gebiedsproces en de maatschappelijke betekenis van het gebied.

Al eerder heeft DLG samengewerkt met kunstenaars die gedurende het proces een bijdrage leverden aan de communicatie over gebied of een kunstvoorwerp, of Landart[1] ontwierpen als gebiedsbijdrage[2]. De samenwerking tussen kunstenaars en het gebiedsveranderingsproces in Haarzuilens gaat een stap verder door een locatietheatergroep tijdens de gebiedsontwikkeling uit te nodigen om langere tijd in het gebied te wonen en te werken en een interactie aan te gaan met het transitieproces.

DLG is gestart met het traject kunst en gebiedsontwikkeling vanuit het idee dat een samenwerking met kunstenaars een positieve bijdrage levert aan het gebiedsontwikkeling wat betreft het proces, de werkwijze, de doelgroepen, de gebiedsvisie en de betrokkenheid van de gebiedsbewoners waardoor de duurzaamheid van het eindresultaat verbetert.

Er is echter nog weinig inzicht wat precies de invloed van kunst kan zijn op het gebiedsveranderingsproces en of een bijdrage de uiteindelijke kwaliteit van een gebied daadwerkelijk kan verbeteren. Uitgaande van de vrijheid en autonomie van de kunstenaar verkiest deze een werkterrein op de locatie. Kunst kan naast zijn eigen intrinsieke waarde ook een toegevoegde waarde hebben die een bijdrage zou kunnen leveren aan

[1] **Land art** is een stroming in de beeldende kunst ontstaan in de jaren '60 van de 20e eeuw, waarbij kunstenaars ingrijpende, kunstzinnig bedoelde, ingrepen aanbrengen in een landschap door het graven van grachten en kuilen, het aanleggen van ophopingen op akkers en weiden en het geordend storten van keien op een wateroppervlak. Men wil daarbij de menselijke aanwezigheid duidelijk uitdrukken en stellen dat de mens door de omgevingsverandering de natuur in bezit neemt. (wikipedia)

[2] Het land art object "Moeder Aarde" bijvoorbeeld in het Abtswoudse bos is een kunstwerk van Edith Kieser en bestaat uit een heuvelpartij in de vorm van een vrouwenlichaam.

gebiedsprocessen. Onderzoek moet uitwijzen hoe de bijdrage van de kunstenaars wordt ervaren door de gebiedsontwikkelaars, de gebiedsbewoners en het publiek dat wordt aangetrokken door de kunstbijdrage.

In literatuur is weinig onderzoek bekend naar de wisselwerking tussen gebiedsontwikkeling en kunst.[3] Wel zijn er onderzoeksresultaten over de wisselwerking tussen sociale ontwikkeling en kunst. Kunst kan aldus Alan Kay[4] bijvoorbeeld een rol spelen in de sociale cohesie, het verbeteren van burgerschap en verbetering van de beeldvorming van een plek.

De kennisvraag bij DLG is hoe kunst in te ontwikkelen gebieden kan leiden tot meerwaarde voor het landelijk gebied. Aan de hand van het onderzoek in Haarzuilens krijgt DLG inzage krijgen in de ruimte voor kunstenaars in gebiedsprocessen en inzage in de effecten op het proces en de gebruikers van het gebied. DLG wil deze informatie gebruiken in haar ontwikkelingsprojecten.

De vraag voor dit onderzoek is aangedragen door DLG. Die vraag wordt onderschreven door Natuurmonumenten en de Vrede van Utrecht (zie 2.2).

1.2 Projectdoelstelling en onderzoeksvragen

Doel van het onderzoek is om in beeld te brengen hoe en in welke mate kunst bijdraagt aan het gebied en het gebiedsveranderingsproces en hoe dit zich verhoudt tot de werkprocessen van DLG. De opdrachtgever en andere betrokken partijen moeten met de resultaten uit het onderzoek een afweging kunnen maken of kunstbijdragen gewenst zijn in ontwikkelingsprojecten en welke randvoorwaarden en aanbevelingen daarbij gelden.

Voor het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:
1. Welke meerwaarde voor gebiedsontwikkeling zit in de interactie tussen locatie en voorstellingen?
2. Draagt een kunstuiting bij aan:
   - de werkprocessen van de gebiedsontwikkelaars?
   - De betrokkenheid van de doelgroep t.o.v. het proces
   - het vergroten van de gebruikers van het gebied?
3. Welke voorwaarden zijn van belang voor een succesvolle samenwerking met kunstenaars die gehuisvest zijn in een gebied in transformatie?

1.3 Projectafbakening

In dit onderzoek naar kunst in de gebiedsontwikkeling van Haarzuilens richt het onderzoek zich op de impact van locatietheater en community art[5] in de werkprocessen van Natuurmonumenten, DLG en de theatergroep d*Amor. Daarnaast wordt gekeken naar de publiekssamenstelling en -waardering van de voorstellingen. Wat niet is meegenomen in deze studie is een onderzoek naar de mening van de bewoners van Haarzuilens over de aanwezigheid van een theatergroep in hun dorp. In vervolgonderzoek is het zinvol om dat aspect wel op te

[3] Pearson, Mike; Shanks, Michael. Theatre/archaeology: Disciplinary Dialogues, 2001.

[4] Alan Kay, Art and community development: the role the arts have in regenerating communities, 2000 oxford university press and community development

[5] Community art is een benaming die gebruikt wordt voor kunstzinnige projecten rondom sociale vraagstukken. Het proces van community art speelt zich vaak af in een gemeenschap, met die gemeenschap en staat ten dienste van die gemeenschap.

nemen in het onderzoek omdat een culturele voorziening in het dorp meer reuring brengt dan de oorspronkelijke agrarische functie van de locatie.
In het kader van dit onderzoek worden statistische gegevens geproduceerd van een publieksonderzoek naar de samenstelling en waardering van bezoekers van de theatervoorstellingen. Verder worden kwalitatieve gegevens geproduceerd in de vorm van interviews.

Kunst
In dit project is specifiek gekozen voor locatie theater en community art als kunstvorm. De motivatie achter deze keuze is dat locatie theater gericht is op het in beeld brengen van de betekenis van plekken en community art zich richt op de mensen woonachtig op die plek. Vooral de verbindende en verbeeldende eigenschappen van een plek of gebied lijken van belang in processen van gebiedsontwikkeling

Gebiedsontwikkeling
De term gebiedsontwikkeling is een breed begrip dat op verschillende manieren gebruikt kan worden. In de gebruiksvorm van DLG is sinds een paar jaar de term gebiedsontwikkeling in de plaats gekomen van de term landinrichting. Gebiedsontwikkeling is in die betekenis een proces dat duidt op evenwichtiger aandacht voor natuur, landbouw, wonen, werken en verkeer en daarom ook op meer samenwerking met andere gebiedspartijen. Aan de betekenis zoals door DLG gebruikt is een tijdslimiet verbonden. Zij kent een duidelijke fasering in: voor, tijdens en na de gebiedsontwikkeling. In die visie gaat een gebied van een stabiele toestand via schoksgewijze aanpassingen naar een nieuwe stabiele toestand. Andere gebruikers van de term gebiedsontwikkeling scharen ook sociale en maatschappelijke processen onder deze term en zien gebiedsontwikkeling meer als een continu vloeibaar proces zonder begin of eindsituatie[6].

1.4 Leeswijzer

In het tweede hoofdstuk van dit verslag vindt u een beschrijving van de context van het project, de partners, hun proces en hun verwachtingen ten aanzien van de theatergroep. In hoofdstuk 3 treft u aan een beschrijving van de onderzoeksmethode van de verschillende onderdelen van het onderzoek. Het vierde hoofdstuk beschrijft welke gebiedscomponenten in de 5 theaterproducties een rol hebben gespeeld en geeft een overzicht van de resultaten van de analyse van de interviews en het publieksonderzoek. Hoofdstuk 5 en 6 beschrijven de impact van deze samenwerking op het werkproces van de gebiedsontwikkelaars en de kunstenaars. In het laatste hoofdstuk staan de conclusies beschreven op basis van de onderzoeksresultaten.

[6] Hartman, W., De vloeibare stad, Architectura en NaturA, 2007, Amsterdam

2 Projectopzet

Het kunstproject in Haarzuilens is de eerste pilot in het onderzoeken van de meerwaarde van kunstprojecten voor gebiedsontwikkeling. In het herinrichtingsproces is een boerderij gevonden waar theaterproductiehuis d*Amor zich heeft gevestigd. Inzet is dat het kunstinitiatief een relatie aangaat met het dorp en projecten ontwikkelt die betrekking hebben op de thematiek die in en rond het dorp speelt. D*Amor wordt projectleider van de boerderij en organiseert locatietheater en community art voorstellingen in de boerderij en in de gebieden eromheen. De betrokken partijen tekenen in december 2008 een intentieverklaring. DLG, Natuurmonumenten, Vrede van Utrecht en d*Amor komen overeen dat zij gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor het welslagen van het project en spreken af in een driemaandelijks overleg de voortgang van het project te bespreken. De boerderij wordt eind 2008 klaar gemaakt voor theaterbezoek. De gebiedsontwikkeling komt intussen op gang. Wat gaat de theatergroep daaraan toevoegen?

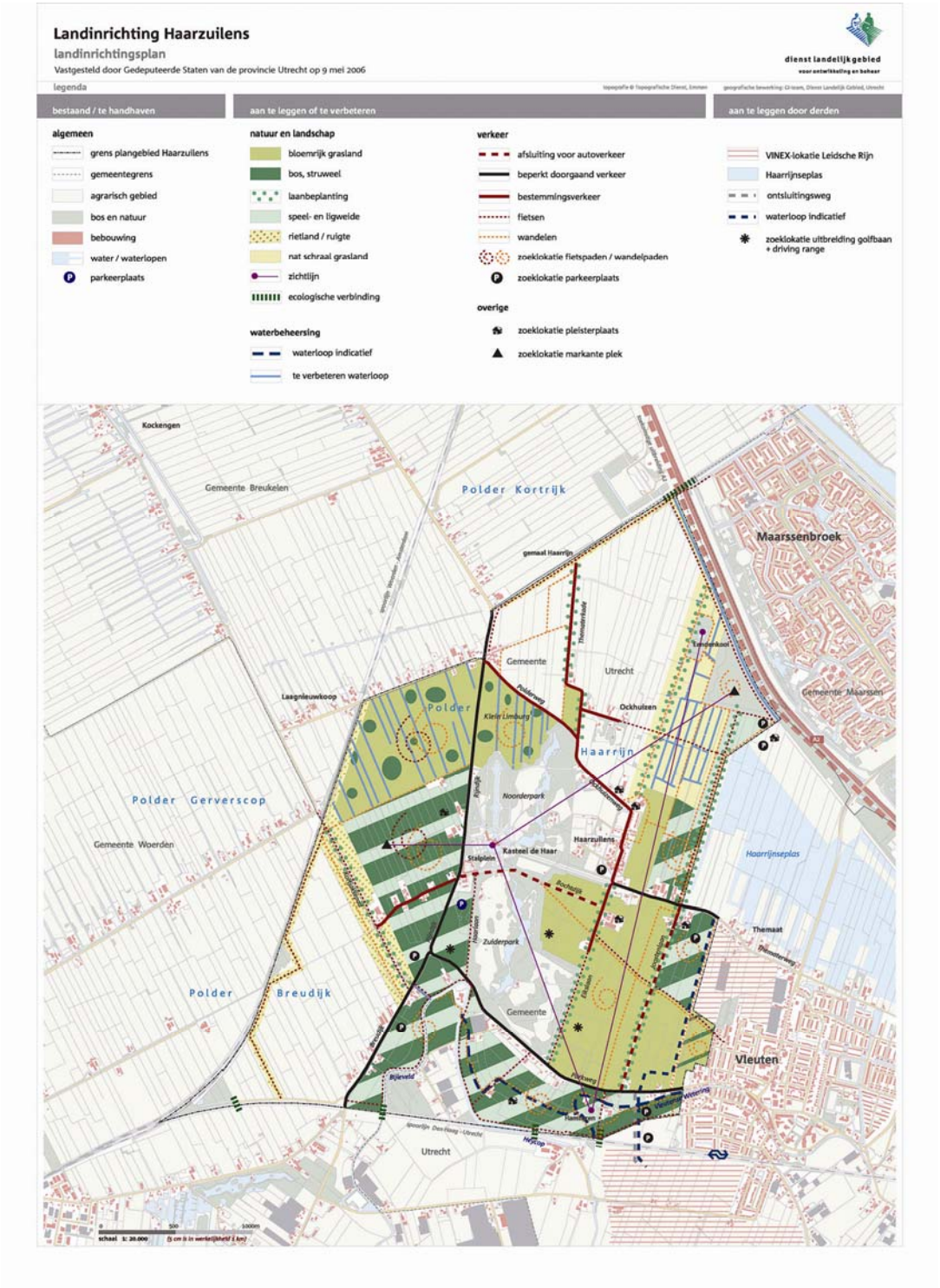
2.1 Gebiedsontwikkeling Haarzuilens

Het gebiedsproces in Haarzuilens is begonnen in 2006 en is qua fysieke planvorming al grotendeels klaar. In en rond Haarzuilens wordt 800 hectare grond heringericht. 450 hectare daarvan is landbouwgrond die gaat dienen als recreatiegebied voor de bewoners uit de regio, waaronder de bewoners van Leidsche Rijn. Haarzuilens is onderdeel van Groot Groengebied Utrecht-West. Het deelgebied ligt rondom kasteel de Haar en het dorp Haarzuilens. Het inrichtingsplan voor de herinrichting is ontwikkeld samen met de provincie Utrecht, Natuurmonumenten en de gemeente Utrecht. De uitvoering vindt plaats van 2006 tot 2013.

Van wezenlijk belang in gebiedsontwikkeling is het proces van verandering. Er is sprake van een functiewijzing in het gebiedsgebruik die in Haarzuilens grote gevolgen heeft voor

- het uiterlijk van het gebied: weiland wordt natuur
- het nieuwe gebruik van het gebied: agrarisch gebruik wordt recreatief gebruik en private ruimte wordt publieke ruimte.
- het aantal gebruikers: het gebied krijgt een recreatieve capaciteit van 15000 personen op piekdagen
- de pachtprijzen van de grond: Natuurmonumenten herziet de pachtprijzen voor nieuwe of aflopende contracten en maakt die meer marktconform.

Deze in gang gezette veranderingen hebben geleid tot de nodige confrontaties tussen de gebiedsontwikkelaars en de lokale bevolking. Er worden voorlichtingsavonden gehouden met diverse belangengroepen waar de gemoederen hoog oplopen.

2.2 Partners

De samenwerkende partijen zijn op verschillende manieren betrokken bij het gebied.

DLG: is verantwoordelijk voor de herinrichting van het gebied en beziet het gebied als een systeem van wijzigingen in grondgebruik met historische markeringspunten. Cultuurhistorie van de plek, het kasteel en het dorp zijn ijkpunten voor het omliggende groen, dat ten dienste moet gaan komen aan recreatie en natuur.

Natuurmonumenten: is eigenaar en beheerder van de gebieden sinds 2000. De opgave van Natuurmonumenten is erop gericht het gebied na de herinrichting te beheren en bewoners en gebruikers van het gebied actief te betrekken bij hun directe omgeving. Haarzuilens dient voor Natuurmonumenten een soort etalagegebied voor het groene hart te worden. Dat heeft als consequentie dat niet natuurontwikkeling prioritair is maar landschapsontwikkeling en recreatie.

Productiehuis d*Amor: is een groep jonge locatietheatermakers uit Amersfoort die zich tijdelijk wil vestigen in een leegstaande boerderij in Haarzuilens. Het landschap speelt in het werk van d*Amor een cruciale rol.

Vrede van Utrecht: is een zelfstandige stichting gericht op het organiseren van een cultureel programma rondom het groots vieren van 300 jaar Vrede van Utrecht in 2013; een initiatief van gemeente en provincie Utrecht. De Vrede fungeert als aandrager van het netwerk van locatietheater en community art groepen uit het hele land. De organisatie begeleidt de samenwerking met d*Amor om te bezien of een dergelijke samenwerking op meerdere plekken in Utrecht tot stand kan worden gebracht.

De partners verschillen in doelstelling en opgaven maar voelen zich allen op hun eigen manier betrokken bij het gebied. Wat verwachten de partners precies van de samenwerking?

2.3 Verwachtingen van de partners

Alle partners hebben in interviews of eerdere geschreven documentatie aangegeven bepaalde verwachtingen te hebben ten aanzien van de samenwerking met de kunstenaars. Hoe zien die verwachtingen er precies uit?

2.3.1 DLG

De verwachting van DLG ten aanzien van dit project richt zich vooral op het in beeld brengen van de nieuwe gebruikers uit de omliggende gemeenten en men hoopt dat de relaties met het dorp verbeteren. Verder verwacht DLG dat een dergelijk project invloed kan hebben op de onderlinge samenwerking tussen de gebiedspartners. De verwachting dat kunst een bijdrage zal leveren aan het uiteindelijke inrichtingsplan is klein omdat de plannen voor de gebiedsinrichting al in een vergevorderd stadium zijn.

2.3.2 Natuurmonumenten

Natuurmonumenten zal als nieuwe beheerder langdurig betrokken zijn bij het gebied en zijn bewoners. Natuurmonumenten stelt daarom veel belang in het onderhouden van goede relaties met de bewoners en recreatief gebruikers. Eerder in het gebiedsproces waren er verhitte confrontaties geweest met de dorpsbewoners en Natuurmonumenten hoopt dat het de kunstenaars lukt om de bewoners op andere manieren bij het veranderingsproces te betrekken. Daarnaast verwacht Natuurmonumenten ook dat de bekendheid van het gebied toeneemt onder de bewoners van nieuwe wijken als bijv. Vleuten.

2.3.3 Productiehuis d*Amor

Ziet als doelgroep cultuurgebruikers uit het dorp, de gemeenten eromheen en daarbuiten. d*Amor richt zich in eerste instantie op een goede relatie met de dorpsbewoners als ‘basismateriaal’ voor gebiedsgerichte voorstellingen. De groep verwacht dat er nog een brug te slaan valt tussen kunst en gebiedsontwikkeling. De ambitie van de kunstenaars is om kunst niet alleen om haar neveneffecten op te nemen in het proces maar ook dat kunst geaccepteerd wordt om haar eigen waarde.

Resumerend zijn de verwachtingen van de partners onder te verdelen in verwachtingen ten aanzien van:
1. de werkprocessen van de projectpartners (gebiedsbekendheid, op een andere manier betrekken van bewoners bij het proces)
2. de samenwerking onderling
3. de doelgroepen van de processen (bewoners, gebiedsgebruikers, cultuurgebruikers)

2.4 De werkvelden van de partners

Van wezenlijk belang in dit project is dat de verschillende partners andersoortige expertise hebben die in de context van de samenwerkingsovereenkomst aanvullend kan zijn. DLG en Natuurmonumenten behoren tot de uitvoerders die kennis en ervaring hebben in het werken met de fysieke kant van het landschap. Kunstenaars en in het bijzonder locatie kunstenaars of community art kunstenaars werken naast de fysieke kant van het landschap ook met de niet fysieke kant van het landschap. Jacobs (2006) maakt in zijn proefschrift een driedeling in verschijningsvormen van landschap die mogelijk van dienst kan zijn als hulpmiddel bij het beschrijven van de werkvelden en kennisvelden. Jacobs onderscheidt:
1. Matterscape: fysieke landschap/ gebied
2. Powerscape: Sociale landschap/ gebied
3. Mindscape: Innerlijke beleving van het landschap/ gebied

In deze theorie gaat Jacobs uit van drie fases of niveau's van waaruit een landschapsbeleving ontstaat; de 'matterscape', de 'powerscape' en de 'mindscape'. De 'matterscape' is het fysieke van het landschap. De 'powerscape' omvat de set van (machts)regels waarbinnen de matterscape is ingekaderd, zoals wetgeving.De 'mindscape' tenslotte, is hoe het geheel van matterscape en powerscape uiteindelijk wordt aanvaard door het individu.

Landschapsfenomeen	**Matterscape**	**Powerscape**	**Mindscape**
Realiteitsvorm	Fysieke realiteit	Sociale realiteit	Innerlijke realiteit
kennisvelden	Natuurwetenschappen	Sociale wetenschappen	Ervarings wetenschappen

DLG en Natuurmonumenten vertonen vooral expertise op de fysieke gelaagdheid van het landschap en de wet en regelgeving daarover (Matterscape en Powerscape). Terwijl de kunstenaars meer expertise hebben in het naar boven halen van de mentale gelaagdheid van het landschap (Mindscape). In de landschapsbeleving van de gebruikers van het gebied zou idealiter een mate van aansluiting moeten zijn tussen de fysieke laag, de regelgeving rondom de fysieke kant en de mentale belevingslaag van het landschap. Dit denkraam gebruiken we om de interactie tussen gebiedsontwikkelaars en kunstenaars te duiden en te bezien in hoeverre die landschappelijke lagen op elkaar zijn afgestemd.

N.B. bij gebruik in dit rapport van de term 'gebiedsontwikkelaars' wordt zowel Natuurmonumenten als DLG bedoeld.

SYMPHONY
SYMPHONY

3 Methode van onderzoek

Voor het uitvoeren van het onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende onderzoekstechnieken. Dit zijn literatuuronderzoek, theaterbezoeken, publieksparticipatieonderzoek en interviews.

Literatuur onderzoek/deskstudie
Het literatuuronderzoek is gebruikt bij aanvang van het onderzoek om een beeld te krijgen van het onderzoeksthema en inzage te krijgen in methodes van publieksparticipatieonderzoek.

Publieksparticipatieonderzoek
De publieksparticipatie van de voorstellingen is onderzocht met behulp van een gestructureerde enquête in twee delen. Voorafgaand aan de voorstelling is deel I van de enquête afgenomen. Na het zomerseizoen is via de e-mail deel II van de enquête via email afgenomen.

Interviews
Naast de gestructureerde enquêtes voor het publieksonderzoek zijn de partners in de samenwerking voorafgaand aan de samenwerking en na afloop van de community art voorstelling Haar Dorp geïnterviewd. De reeks interviews voorafgaand aan de voorstellingen was gericht op het specificeren van de verwachtingen van de verschillende partners. Na afloop van de voorstellingen is een tweede ronde interviews gehouden die teruggrijpt op de eerder in het proces benoemde verwachtingen ten aanzien van dit project om te bespreken hoe de bijdrage van de voorstellingen werd ontvangen bij de gebiedspartners.

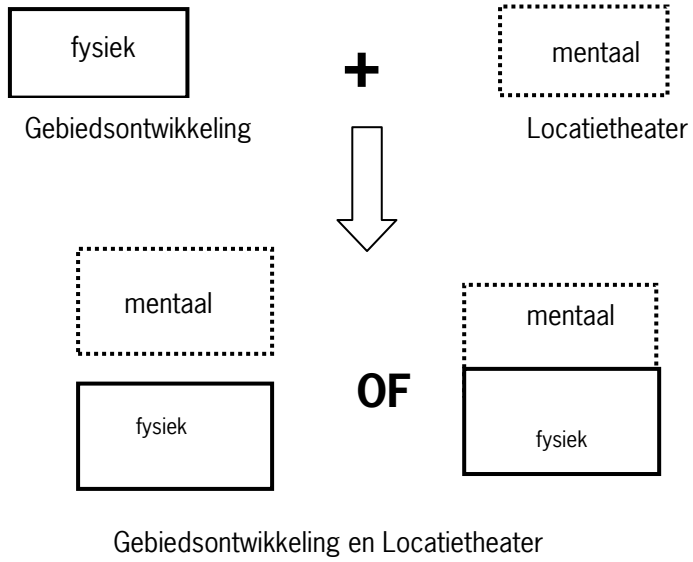
Theaterbezoek
De voorstellingen van de theatergroep zijn door het projectteam bezocht. Tijdens de veldbezoeken is gekeken naar de focus van de voorstelling en op welke wijze er een relatie werd gemaakt met het gebied.

4 Resultaten: De gebiedscomponent in de voorstellingen

4.1 Inleiding

Gebiedsontwikkeling vertaalt een functiewijziging in een nieuwe ruimtelijke vorm van een locatie. Het theater laat zich inspireren door die locatie en geeft daar op eigen wijze betekenis aan. Op verschillende wijze komen het werkveld van de gebiedontwikkeling en het werkveld van het locatietheater bij elkaar. Hoe ziet dat contact tussen gebied en theater eruit en wat hebben voorstellingen en gebied aan elkaar? Ontstaat er een overlap in werkvelden of zijn het naast elkaar opererende velden?

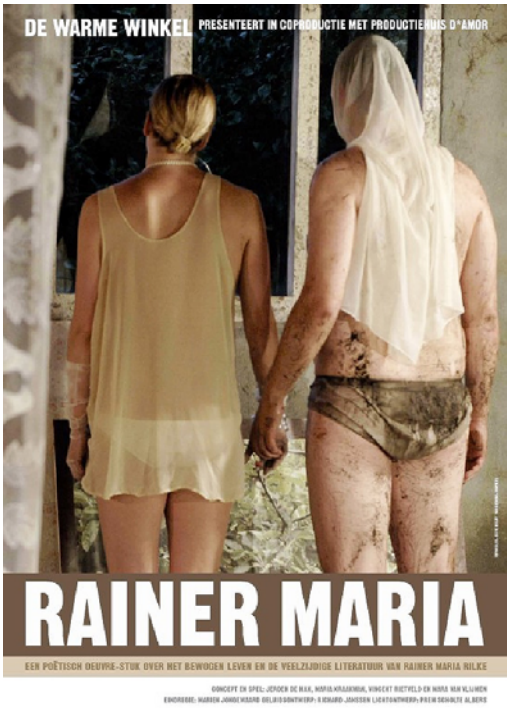
Figuur 1 Mate van binding tussen gebiedsontwikkeling en theater

De veronderstelling is dat de overlap tussen de fysieke wereld van gebiedsontwikkeling en de mentale wereld van het locatietheater bepalend is voor de waarde die de voorstelling in het gebiedsproces heeft. Een voorstelling die geen verwijzingen in zich heeft naar de locatie is voor gebiedsontwikkelingsprocessen minder interessant dan een voorstelling die dat wel doet. In dit onderzoek kijken we wat de meerwaarde is van voorstellingen die zich inhoudelijk afstemmen op het gebied en de gebiedsontwikkeling.

Hoe ziet die overlap tussen voorstelling en gebied er uit? Allereerst is er een wisselwerking tussen de keuze van de voorstelling en de plek waar de voorstelling zich afspeelt, maar tegelijkertijd is er ook een wisselwerking tussen publiek, voorstelling en het gebied die al begint als men onderweg is naar de voorstelling.

Die wisselwerking is opgebouwd uit de volgende onderdelen:
- Tijdstip van de voorstelling (wel of geen daglicht)
- Fysieke omgeving van de voorstelling (binnen/ buiten)
- Mentale omgeving van de voorstelling (verhalenwereld)
- Gebiedsspecifieke onderwerpen (richt de voorstelling zich op algemene gebiedskenmerken (bijv. 'landschap') of op meer gebiedsspecifieke kenmerken (bijv. de gebiedsgebonden karakteristieken, of de mensen in het gebied))

In het bespreken van de interactie tussen de voorstelling en de locatie zullen bovengenoemde elementen per voorstelling worden besproken.

4.2 Rainer Maria: Landschaps- en Natuurbeelden

De eerste voorstellingenserie: Rainer Maria, is gebaseerd op de landschaps- en natuurbeelden van Rainer Maria Rilke. Naast Haarzuilens werd deze voorstelling ook op andere boerderijlocaties op het platteland vertoond. Het stuk werd gespeeld door 4 acteurs van de Warme Winkel in samenwerking met productiehuis d*Amor. De speelavonden in Haarzuilens waren uitverkocht. In het spel en in voorgedragen gedichten werden bezoekers meegenomen in de romantische natuur- en landschapsbeleving van de Oostenrijkse dichter. Er was geen directe relatie met het landelijk gebied rond Haarzuilens.
De voorstelling speelde in de koeienstal in de winter. Ondanks de heteluchtkanonnen was het zeer koud voor publiek en spelers.

Interactie voorstelling en gebied

Tijdstip	Beperkte interactie met het gebied a.g.v. busvervoer in het donker (winter)
Fysieke omgeving	Schuur van de boerderij als verwijzing naar agrarisch landschap
Mentale omgeving	Mentale landschapsbeleving van Rainer Maria Rilke Geen directe interactie met het gebied.
Gebiedsspecifiek?	Geen directe verwijzing Haarzuilens

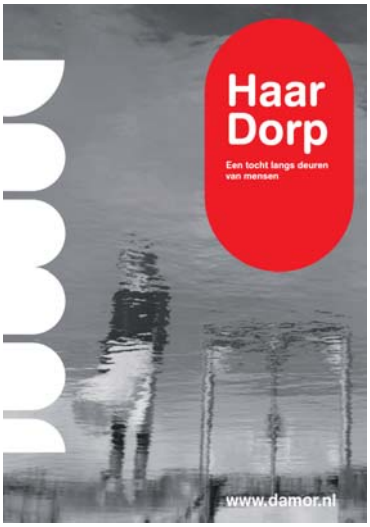

4.3 Wij zijn Grijs Gebied: Jeugdtheater in een boerderij

De tweede voorstellingenserie: 'Wij zijn grijs gebied' werd uitgevoerd als onderdeel van het jeugdtheaterfestival Tweetakt van Utrecht. Het is een intense voorstelling voor 14 + en vertelt het verhaal van twee pubermeiden die verstrikt raken in het proces van volwassen worden. De titel is geen verwijzing naar het gebied waar de voorstelling speelt maar duidt op een mentale overgangsfase van jeugd naar volwassenheid. De strijd naar volwassenheid speelt zich af op een plek waar jeugdherinneringen en actuele gebeurtenissen zich vermengen, afgezonderd van de buitenwereld. Het stuk speelt zich af op de zolder van de boerderij. De zolderplek versterkt in het stuk de suggestie van afzondering van de buitenwereld maar biedt verder geen directe verwijzing naar de plek, de agrarische functie of andere laag van deze specifieke locatie. De voorstelling draaide in februari 2009 in de avond en het merendeel van het publiek kwam in het donker aan met een speciaal voor deze gelegenheid georganiseerde bus. Daardoor was er vrijwel geen mogelijkheid voor het publiek om kennis te maken met de locatie en zijn omgeving.

Interactie voorstelling en gebied

Tijdstip	Beperkte interactie met gebied mogelijk (donker buiten en speciaal busvervoer)
Fysieke omgeving	Zolder van de boerderij.
Mentale omgeving	Afzondering van de buitenwereld
Gebiedsspecifiek?	Voorstelling had geen directe connectie met de locatie

4.4 Haar Dorp: Het betrekken van bewoners

De derde reeks voorstellingen was getiteld Haar Dorp en richtte zich op de betekenis omgevingsveranderingen in brede zin. Het betrof een community art produktie van Jonna Schipper en Charlotte van Eeuwijk gebaseerd op en met medewerking van de bewoners van het dorp Haarzuilens. Op 8 verschillende plekken in en rondom de boerderij werden verhalen neergezet over het kasteel, de veranderingen in het dorp, de gebiedsontwikkeling en de historie. De voorstelling was gebaseerd op een proces waarin de theatermakers en

de bewoners van Haarzuilens met elkaar in gesprek raakten over de essenties van het dorp en zijn bewoners. De centrale plek die de bewoners hadden in het tot stand komen van de voorstelling kwam ook naar voren in de fototentoonstelling in de melkstal van de boerderij en de deelname van twee bewoners in de voorstellingen.

De 8 voorstellingen werden met kleine groepjes van 10 personen achter elkaar doorlopen. Thema's van de voorstellingen waren de oude en nieuwe bewoners van Haarzuilens, historische gebeurtenissen, het kasteel en dorp als gerealiseerd droombeeld van de baron, en een reflectie op het gebiedsveranderingsproces. De scene over de gebiedsplannen speelde zich letterlijk af aan de keukentafel van de boerderij. Tegenover elkaar stond een gebiedsontwikkelaar en een boer die zijn boerderij verlaat. Ingezoomd werd op de emotionele kant van veranderingsprocessen, zoals het weggaan uit je huis maar ook de sociale dreiging die gebiedsontwikkelaars ervaren vanuit een protesterende dorpsgemeenschap. Ook kwam aan bod de confrontatie tussen de publieke belangen (natuurfuncties) en de lokale belangen (afsluiten van plekken).

De voorstelling poogde aldus de makers, de ziel van dit gebied te tonen. Wat speelt er op deze plek? Hoe belangrijk is de plek voor de mensen die er wonen? En wat zijn de consequenties als die plek grootscheeps verandert?

De boerderij als fysieke plek waar de agrarische functie plaats heeft gemaakt voor een nieuwe functie, vormt de personificatie van het gebiedsveranderingsproces en geeft daarmee nog een extra lading aan de voorstelling.

Deze voorstelling leverde veel herkenning en emotie op bij bewoners en betrokken gebiedsontwikkelaars.

Minister Verburg bezocht deze voorstelling op een zondagmiddag. Het nagesprek met o.a. de theatermakers, een bewoner, DLG, en Natuurmonumenten leverde een intense uitwisseling van leerervaringen op. Dit gesprek naar aanleiding van de voorstelling werd daardoor een onderdeel van het proces van gebiedsontwikkeling geworden.

Interactie voorstelling en gebied

Tijdstip	Actieve gebiedsbeleving (licht buiten, fiets of eigen vervoer)
Fysieke omgeving	Interactie van de boerderij als geheel met de voorstelling. Zowel woonhuis, stallen, weiland eromheen en de foto's van mensen uit het dorp
Mentale omgeving	Verhalen van bewoners over betrokkenheid Verhalen over verandering van de plek en sociale verandering van vernieuwing Het dorp als construct van een baron, identiteit van het dorp, persoonlijke t.o.v. collectieve
Gebiedsspecifiek?	Ja. volledig gebaseerd op deze specifieke plek

4.5 Toer: Muziektheater met het dorp

Tijdens de zomer van Utrecht werd een 4-tal muziektheatervoorstellingen georganiseerd door het Fort van de Verbeelding in Haarzuilens. De voorstellingen speelden zich af op het schoolplein van de Bonifatius school gevolgd door een bonte muzikale optocht met en door bewoners uit Haarzuilens en omstreken en eindigde op het terrein van het Cultuurhuis. Daar werd door de kunstenaars een reflectie op de plek gegeven terwijl uit de weilanden de harmonie uit Vleuten zichtbaar en hoorbaar werd. Toer is niet meegenomen in de publieksenquête.

Interactie voorstelling en gebied

Tijdstip	Actieve gebieds-beleving (licht buiten, route door het dorp)
Fysieke omgeving	- schoolplein - route door het dorp - erf van het cultuurhuis - weilanden achter het cultuurhuis
Mentale omgeving	Verbindende muzikale ervaring tussen jong en oud, dorp en omgeving
Gebiedsspecifiek?	Ja. actieve deelname bevolking Haarzuilens en omstreken. Verhaallijn gebaseerd op verandering in Haarzuilens

4.6 Wellkommen: Locatietheater in de kasteeltuinen

De vijfde productie ging over een reizend gezelschap van vreemdelingen die tijdelijk neergestreken waren in de kasteeltuinen van kasteel de Haar. Door het slechte weer eerder in de week was de startplek van de voorstelling verplaatst van een plek midden in de tuinen van het kasteel naar een grote halfopen ruimte bij de paardenstallen van het kasteel. Daarvandaan werden mensen in groepjes geleid langs de Franse stijltuinen naar 4 locaties in het Engelse landschapspark. Plekken die elk dienden als decor voor een verhaal waar de reizigers van de voorstelling tijdelijk waren neergestreken. De locaties werden aangeduid als plek om kabouters en elfen te vangen, kennisplek, of plek om een plantenverzameling aan te leggen. Niet alleen werd de plek geladen met een nieuw verhaal, maar ook werd door de keuze bij de plekken de aandacht gevraagd voor de fysieke verschijningsvorm van de plek, zoals bijvoorbeeld de luchtwortels van de sequoia naast de vijver. In het stuk speelt een barones, die de groep 'betrapt' op het ongeoorloofd verblijf in haar tuinen. In eerste instantie zegt zij de groep de wacht aan, maar bij nader inzien besluit ze aan het eind van het stuk, overgehaald door de gastvrij ontvangst, dat de groep mag blijven.

Interactie voorstelling en gebied

Tijdstip	Actieve gebieds-beleving (licht buiten, route over het landgoed)
Fysieke omgeving	- de kasteeltuinen - 4 plekken worden uitgelicht als achtergrond of requisiet voor een voorstelling

Mentale omgeving	- Angst voor het vreemde, onbekende
	- Omgevingsbeleving van de reizigers:
	  - Sprookjeslandschap
	  - Kennislandschap
	  - Plantenwereld (inheems versus exotisch)

Gebiedsspecifiek?	Ja. verhaallijn gebaseerd op kasteel en baronnes.

4.7 Analyse interactie voorstellingen en gebied

De voorstellingen als geheel overziend laat zien dat de overlap in werkvelden tussen gebied en voorstellingen duidelijk verschilt. De interactie tussen gebied en voorstelling is groot als:
- de voorstelling bij daglicht plaatsvindt
- de buitenruimte meedoet in de voorstelling
- een voorstelling op meerdere plaatsen in de buitenruimte speelt
- de mentale omgeving zich baseert op de fysieke omgeving
- de mensen in het gebied betrokken worden in de voorstelling

De veronderstelling dat de betekenis voor het gebiedsproces groter is naarmate de overlap tussen de voorstelling en het gebied groter wordt hangt dus af van bovenstaande keuzes van de theatermakers.

De bijdrage die kunstenaars leveren aan gebiedsperceptie via beeldkracht en verbeeldingskracht van een locatie zijn het zichtbaar maken van:
- de mentale beleving van de fysieke omgeving,
- en in het bijzonder de betrokkenheid en gevoelswaarde van plekken,
- grotere thema's: bijv. filosofische betekenis van landschap

4.8 Publieksonderzoek

In de vorige paragrafen hebben we gezien dat de kunstenaar verantwoordelijk is voor de mate van verbinding met de plek. Daarnaast vindt er ook interactie plaats tussen voorstelling, publiek en gebied. Door middel van een gestructureerde enquête is onderzoek gedaan naar het publiek dat de theatervoorstellingen bezoekt. Doel van de enquête is om een beeld te krijgen wie de voorstellingen bezoekt, waar men vandaan komt, en of en in welke mate men het gebied rondom Haarzuilens kent.

Het publieksparticipatieonderzoek startte in 2009. Daardoor is Rainer Maria, de eerste voorstellingenserie in de boerderij niet meegenomen in het publieksonderzoek. Ook Toer is door capaciteitsgebrek niet meegenomen in de enquête. Alle andere voorstellingen zijn geënquêteerd. In totaal zijn 170 enquêtes afgenomen tijdens de drie voorstellingenseries. De enquête is opgesplitst in twee delen. Voorafgaand aan de voorstelling worden de geïnterviewden gevraagd om informatie te verstrekken over o.a. woonplaats, hun bekendheid met het gebied en hun bekendheid met de gebiedsveranderingsplannen. Tegelijkertijd wordt de geënquêteerden gevraagd of ze bereid zijn deel te nemen aan deel 2 van de enquête die via email wordt verzonden na afloop van het culturele seizoen. Deel 2 gaat meer in op de waardering van de voorstelling en de gebiedscomponenten in de voorstelling. Van de 170 enquêtes hebben 37 bezoekers gereageerd op deel II van de enquête via de email. Wat heeft dit opgeleverd aan informatie?

Herkomst van de bezoekers

Waar komen de bezoekers van deze voorstellingen eigenlijk vandaan? De drie voorstellingen uit de enquête hadden elk een eigen doelgroep. Grijs gebied richtte zich op jeugd uit Utrecht en omstreken, Haar Dorp was vooral een voorstelling voor het dorp Haarzuilens en Wellkommen was meer een brede familie voorstelling. Maar worden die specifieke doelgroepen ook bereikt? Op basis van de postcode is een verdeling gemaakt naar afstand tot het dorp Haarzuilens. De herkomst van de bezoekers is onderverdeeld in 4 categorieën: Dorp, Lokaal (<15km van Haarzuilens), Regionaal (<75 km van Haarzuilens), verder dan 75 km van Haarzuilens

Herkomst	Totaal[7]	Grijs gebied	Haardorp	Wellkommen
Dorp	16	2%	23%	5%
Lokaal	31	17%	32%	12%
Regionaal	91	66%	45%	69%
> 75 km	14	15%	0	14%
Totaal	152[8]	41	53	58

Figuur 2 Geografische herkomst van publiek per voorstelling

De steekproef toont aan dat het overgrote deel van de bezoekers afkomstig is uit de regio (tussen 15 en 75 km van Haarzuilens). De voorstelling Haar Dorp daarentegen heeft daarnaast een relatief groter aandeel bezoekers getrokken afkomstig uit het dorp en de directe omgeving van het dorp dan de andere voorstellingen. Verschillen tussen de bezoekersaantallen en geografische afkomst per voorstelling hebben voor een groot deel te maken met de verschillende PR aanpak per voorstelling. Jeugdtheaterfestival Tweetakt bijvoorbeeld kent een communicatiestrategie die vooral gericht is op jeugd uit Utrecht en omstreken.

Trekt de voorstellingen door de specifieke locatie doorgewinterde theaterbezoekers of juist mensen die niet vaak het theater bezoeken? Uit onderstaande gegevens blijkt dat de voorstellingen vooral worden bezocht door mensen die regelmatig tot het theater bezoeken. Per voorstelling is er een klein verschil in de regelmaat

7 Grootte van de steekproef

8 Van de 170 geënquêteerden waren 152 personen bereid om gegevens over de woonplaats te verstrekken

waarmee mensen het theater bezoeken. De voorstelling 'Wij zijn grijs gebied' trekt daarin de meest doorgewinterde theaterbezoekers met een gemiddelde van meer dan 6 keer per jaar. De voorstellingen Haar Dorp en Wellkommen hebben een publiek getrokken dat gemiddeld 1-5 keer per jaar het theater bezoekt.

Theaterbezoek per jaar	frequentie	percentage
Nooit	2	5%
1-5	19	52%
6-10	6	16%
11-20	4	11%
Meer dan 20	6	16%
Totaal	36	100%

Figuur 3 Frequentie theaterbezoek per jaar

Aantal	Nooit	1-5 keer/j	6-10 keer/j	11-20 keer/j	>20 keer/j	Totaal
Wij zijn grijs gebied		36%	27%	18%	18%	11
Haar Dorp	9%	55%	18%	9%	9%	11
Wellkommen	7%	82%	7%	7%	20%	15

Figuur 4 Frequentie theaterbezoek per voorstelling

Bekendheid met gebied

Zijn de bezoekers van deze theatervorm bekend met het gebied rondom Haarzuilens? Uit de enquêtes bleek dat 48 % van de mensen nog nooit op deze plek was geweest. 35% heeft de plek een enkele keer bezocht en zo'n 10 % komt er dagelijks en kent het gebied goed. Een opmerkelijk resultaat van dit onderzoek is dus dat dit locatie theater bijna 50% mensen heeft getrokken naar een plek in het landelijke gebied die zij nooit eerder hebben bezocht.

Aantal bezoeken aan Haarzuilens per jaar	frequentie	percentage
0	82	48%
1-5	58	34%
6-10	6	4%
11-20	2	1%
21-40	4	2%
Meer dan 40	18	11%
Totaal	170	100%

Figuur 5 Aantal bezoeken per jaar

De betrokkenheid met het gebied rondom Haarzuilens van degene die hiermee bekend zijn, gaf het volgende beeld. 63% van de respondenten geeft aan zich in bepaalde mate betrokken te voelen met het gebied. De bezoekers van Haar Dorp geven aan zich meer betrokken te voelen bij het gebied dan de bezoeker van de andere voorstellingen (aldus figuur 6)

Betrokkenheid	frequentie	percentage
Niet	36	37%
Beperkt	28	29%
Redelijk	16	16%
Sterk	17	17%
subtotaal	97	100%
onbeantwoord[9]	73	
Totaal	170	

Figuur 6 Betrokkenheid ten aanzien van het gebied

Betrokkenheid	niet	beperkt	redelijk	sterk	Totaal
Wij zijn grijs gebied	52%	22%	15%	11%	27
Haar Dorp	28%	24%	24%	24%	41
Wellkommen	38%	41%	7%	14%	29

Figuur 7 Gebiedsbetrokkenheid per voorstelling

Op de vraag of mensen het gebied rondom Haarzuilens vaker willen gaan bezoeken blijkt 83% van de groep die nooit in het gebied is geweest de intentie te hebben om het gebied vaker te gaan bezoeken (figuur 8).

Aantal bezoeken per jaar	Vaker komen?		Niet vaker komen	
0	60	83%	12	17%
Meer dan1	32	43%	42	56%

Figuur 8 Aantal bezoeken per jaar in relatie tot de intentie om vaker te komen (Chi-square = 23.47 p<0.0001)

Bekendheid met veranderingsproces

Ook gaf de enquête zicht op de vraag of het publiek van de voorstellingen op de hoogte is van de gebiedsveranderingen rondom Haarzuilens. Onder de bezoekers die het gebied kennen is de helft van de bezoekers meer of minder op de hoogte van de gebiedsverandering.

Bekendheid met veranderingsproces	frequentie	percentage
Niet	47	50%
Beperkt	16	17%
Redelijk	14	15%
Goed	17	18%
subtotaal	94	100%
onbeantwoord[10]	76	
Totaal	170	

Figuur 9 Bekendheid met het veranderingsproces

De waardering voor de gebiedsontwikkelingsplannen werd gepeild onder de bezoekers van de voorstelling en leverde het beeld op dat de voorstellingen zowel voorstanders als tegenstanders van de gebiedsontwikkeling trekt.

9 Deze vraag werd alleen ingevuld door mensen die bekend zijn met het gebied

10 Deze vraag werd alleen ingevuld door mensen die bekend zijn met het gebied

Waardering gebiedsverandering	Frequentie	Percentage
Negatief	9	18%
Enigszins negatief	7	14%
Neutraal/geen mening	14	27%
Redelijk positief	13	25%
Positief	8	16%
Subtotaal	51	100%
Onbeantwoord[11]	119	
Totaal	170	

Figuur 10 Waardering van de bezoekers van de gebiedsverandering

Waardering van voorstellingen

In deel II van de enquête werd meer ingegaan op de waardering van de voorstellingen en werd gevraagd naar de zinvolheid van de relatie met de plek.
De waardering voor de voorstellingen van de respondenten was hoog.

Waardering	Frequentie	Percentage
Niet leuk		
Niet bijzonder leuk	1	3%
Neutraal/geen mening	1	3%
Leuk	13	36%
Bijzonder leuk	21	58%
Totaal [12]	36	100%

Figuur 11 Waardering van de voorstellingen

Draagt de locatie bij aan de waardering voor de voorstelling en welke kant van de locatie is dat dan? 80% van de respondenten gaf aan de relatie met de locatie zinvol was.

Zinvolle relatie	Frequentie	Percentage
Niet	7	20%
Wel	29	80%
Totaal	36	100%

Figuur 12 Waardering voor de zinvolle relatie met de locatie

Daarna kon de keuze worden gemaakt welke locatiekenmerken als zinvol werden ervaren: te weten 1) de boerderij als fysieke locatie, 2) het dorp Haarzuilens, 3) het gebied rondom Haarzuilens en 4) de verhalen over de locatie.

Zinvol locatie kenmerk[13]	Frequentie	Percentage
Boerderij	21	72%
Dorp	12	41%
Gebied rondom Haarzuilens	9	31%
Locatie verhalen	15	52%
Totaal[14]	29	100%

[11] Deze vraag werd alleen ingevuld door mensen die bekend zijn met het gebied
[12] Totaal van de email respondenten van enquête deel II
[13] Meerdere keuzes tegelijk waren mogelijk

De gegevens laten zien dat de boerderij als fysieke locatie het meest werd gewaardeerd als locatiekenmerk. Daarnaast noemt ook de helft van de respondenten de verhalen rondom de locatie als wezenlijk kenmerk voor de relatie met de plek. Daaruit blijkt dat zowel de fysieke kant in de vorm van de boerderij, en de mentale kant in de vorm van de verhalen als meest zinvol worden ervaren.

Na de voorstelling
Na afloop van de voorstellingen was er gelegenheid om door te praten over de impact van het stuk. De meeste reacties kwamen los na de voorstelling Haar Dorp, waarin de verhalen van het dorp centraal stonden. Uit de gesprekken bleek dat er veel herkend werd uit wat er speelt rondom het dorp en specifiek de gebiedsverandering.

Wat opviel in de gesprekken was:
- dat door het grootste deel van de mensen waarde wordt gehecht aan het boerenlandschap en de boerengemeenschap. Het wegvallen daarvan wordt door heel veel mensen als gemis ervaren.
- Onvrede met inspraak werd daarnaast veel genoemd. Er bestaat weinig vertrouwen in de doorwerking van inspraak.
- Waardering werd ook uitgesproken voor het openhouden van plekken, als bufferfunctie tegen stedelijke uitbreiding en het openstellen van gebieden als wandelgebied. ("*beter dit dan een Vinexwijk!*")
- Het gebiedsproces raakt een gevoelige snaar bij veel betrokkenen en belanghebbenden van het gebiedsproces. Dit aspect werd in de voorstelling door veel mensen herkend.
- De gelegenheid tot napraten met de medebezoekers, makers en spelers werd benut en op prijs gesteld.

4.9 Boerderij en omgeving als theater

De boerderij is voorafgaand aan de voorstellingen geschikt gemaakt voor theatervoorstellingen. Het voorste deel van de stal diende als foyer met een bar en zitjes. De zolderruimte heeft door zijn afmeting de mogelijkheid om veel publiek te herbergen. Het verkrijgen van een brandweerverzekering beperkte echter het toegestane maximaal aantal bezoekers tot 30 per avond.

De boerderij bleek fysiek gezien in de winter een moeilijke plek om te gebruiken door de kou. De foyer bleek redelijk op temperatuur te krijgen met een grote straalkachel maar de winterse voorstellingen op de zolder en in de stal beneden waren onverwarmd. Het publiek kreeg tijdens de voorstelling dekens uitgereikt maar kwam versteend uit de voorstelling. Ook repeteren in de winter bleek door de kou geen pretje. Vanaf maart begon de locatie zich steeds beter te tonen. Zowel binnen als buiten bood de locatie veel mogelijkheden voor repetities. Ook andere producties als Oerol en de Parade kregen gelegenheid te repeteren in en om de boerderij.

> **Leerpunt**: Plek vooraf screenen op randvoorwaarden als parkeermogelijkheden, brandveiligheid, vluchtroutes, een leefbaarheid binnenklimaat.

Opmerkelijk is dat de boerderij door DLG regelmatig gebruikt wordt als plek voor vergaderingen van regionaal of centraal niveau. Er is binnen DLG dus niet alleen een behoefte om het verhaal van deze plek te vertellen maar ook een vraag naar plekken die inspiratie bieden voor een andersoortige bijeenkomst. Een DLG medewerkster gaf aan dat ze in Haarzuilens voor de eerste keer buiten in de zon had vergaderd en ook nooit met kunstenaars had gepraat over het gebiedsproces en vond beiden inspirerend.

[14] Totaal van de respondenten uit deel II die aangaven de relatie met de locatie als zinvol te ervaren

4.10 Conclusie

- Locatietheater brengt zowel de fysieke kant als de mentale kant van een locatie in beeld.
- De kunstenaars leveren beeldkracht en verbeeldingskracht waardoor de mentale beleving van de fysieke omgeving wordt vergroot, grotere thema's kunnen worden aangeroerd en de betrokkenheid en de gevoelswaarde van plekken collectief beleefbaar worden gemaakt.
- De interactie tussen gebied en voorstelling is het grootst als: de voorstelling bij daglicht plaatsvindt, de buitenruimte meedoet in de voorstelling, een voorstelling op meerdere plaatsen in de buitenruimte speelt, de mentale omgeving zich baseert op de fysieke omgeving, en als de mensen in het gebied betrokken worden in de voorstelling.
- De voorstellingen worden door publiek hoog gewaardeerd
- Het publieksonderzoek toont aan dat de boerderij als fysieke plek het meest gewaardeerd wordt als locatiekenmerk en daarnaast de verhalen rondom de plek.
- De voorstelling over en met het dorp trok zowel een lokaal als een regionaal publiek.
- Bijna de helft van de bezoekers is nog nooit in het gebied in en om Haarzuilens geweest. Locatietheater heeft dus als neveneffect dat het de gebiedsbekendheid vergroot.
- Bezoekers van het locatietheater gaven aan de intentie te hebben om het gebied waarin de voorstelling zich afspeelt vaker te gaan bezoeken. Het locatietheater heeft als neveneffect dat de gebruikersgroep van het gebied kan groeien.

5 Resultaat voor het werkproces van de gebiedsontwikkelaars

5.1 Inleiding

Onderdeel van de onderzoeksvraag was te kijken naar de invloed van dit project op de samenwerking en de werkprocessen van de partners. Informatie over de samenwerking gaven de partners tijdens de 3 maandelijkse begeleidingscommissie vergaderingen en tijdens individuele interviews.

5.2 Onderlinge samenwerking

De werkprocessen van kunstenaars en gebiedsontwikkelaars doorliepen een vrij onafhankelijk proces van elkaar en van een vervlechting van processen is in eerste instantie weinig sprake geweest.

In de individuele interviews kwamen onderlinge verschillen in werkwijze tussen kunstenaars en gebiedsontwikkelaars een aantal keer ter sprake. De werktijden bijvoorbeeld van kunstenaars en gebiedsontwikkelaars verschillen. Theatermakers werken over het algemeen veel in de avonduren terwijl dat bij Natuurmonumenten en DLG vrij ongebruikelijk is. Maar ook werd geconstateerd dat communiceren met bewoners voor de kunstenaars gemakkelijker is omdat zij autonoom zijn en daardoor niet gebonden zijn aan een, door een groep gebonden missie zoals Natuurmonumenten.

Veel ruimte in het overleg kreeg het gebruik van de boerderij. Met name de gebruiksduur en hoe zorgvuldig om te gaan met de boerderij bepaalde voor een deel de samenwerking. D*Amor die in eerste instantie de boerderij 1 jaar mocht gebruiken, hoopte op een gebruikstoezegging van 3 jaar. Natuurmonumenten wil de bestemming voor de boerderij niet voor lange tijd vastleggen in verband met de beschikbaarheid voor potentiële nieuwe gebruikersfuncties maar heeft na het eerste jaar de gebruiksduur met een half jaar verlengd en bekijkt na deze termijn of het tijdelijk gebruik verder kan worden verlengd.

Het gebruik van de boerderij als theaterruimte stelt bepaalde eisen aan de plek. Incidenteel spelen er kwesties rondom het gebruik van de boerderij. Hoe bijvoorbeeld om te gaan met de kerkuil in de boerderij? Of de brandweervergunning die beperkend is voor het aantal bezoekers in de boerderij, of waterschade van een gesprongen waterleiding. Deze kwesties hebben de samenwerking tussen Natuurmonumenten en d*Amor verzakelijkt. Dat heeft o.a. te maken met het feit dat Natuurmonumenten met betrekking tot de boerderij puur zakelijk de verantwoordelijkheid heeft voor het rentmeesterschap.

Meerdere malen werd tijdens het gebiedsproces gekeken in hoeverre de gebiedsplanning mogelijkheden biedt om tot een interactie te komen met het kunstprogramma van d*Amor. Natuurmonumenten zag vanaf het begin van de samenwerking al mogelijkheden om de kunstenaars te betrekken. Er speelden ideeën om evenementen van Natuurmonumenten te verbinden met een voorstelling van d*Amor. Verder opperde Natuurmonumenten het idee om kunstenaars te betrekken bij specifieke gebiedsprocessen, te weten het ontwikkelen van een historisch/archeologisch pad en het verbeelden van de verhalen rondom de eendenkooi. DLG stelde voor om bij een startmoment van het parkbos, ten oosten van het kasteel waar open weiland plaats gaat maken voor bos, een kunstenaarsinterventie te plannen. Om in te spelen op deze specifieke gebiedsprocessen zal een

gezamenlijk veldbezoek worden georganiseerd met kunstenaars, DLG, Vrede van Utrecht en Natuurmonumenten. De Vrede van Utrecht zoekt hiervoor financieringsmogelijkheden via de Stichting Doen.

Wat opvalt is dat de kunstenaars zich in hun eigen programmering vooral gericht hebben op de menselijke kant van de veranderingsprocessen terwijl de vraag die hieruit voort is gekomen veel meer op de fysieke veranderingsmomenten in het gebiedsproces (weiland wordt bos, opening fietsbrug) is gericht en op verbeeldingskracht (historisch verhaal, eendenkooi).

Leerpunt: inspelen op gebiedsgerichte vervolg kunstvragen is niet opgenomen in het budget van d*Amor. Specifieke vragen vanuit de gebiedsontwikkelaars kunnen wel worden opgepakt maar dan als een zelfstandige opdracht met nieuwe financiering.

5.3 Samenwerking met het dorp

Van begin af aan staat de samenwerking met het dorp in de focus van de gebiedsontwikkelaars. In de voorgeschiedenis van het gebiedsproces hadden al enkele verhitte confrontaties plaatsgevonden tussen dorpsbewoners en gebiedsontwikkelaars. Punten van confrontatie waren bijvoorbeeld de verhoging van de pacht, het weghalen van bomen, het plaatsen van nieuwe bomen en het verdwijnen van de landbouw. De verwachting van alle partners was dat kunst een rol zou kunnen gaan spelen in de interactie met het dorp. De boerderij zou een soort dorpscultuurhuis kunnen worden waarin de gebiedsprocessen ter sprake konden komen en de kunstenaars zouden een rol kunnen gaan spelen in het betrekken van dorpsbewoners. Hoe pakte dat in de praktijk uit?

Cultuurhuis
Natuurmonumenten vindt de boerderij als cultuurhuis naast een theaterplek ook een plek om filmavonden of dorpsmaaltijden te organiseren. In die veronderstelling is het cultuurhuis meer een dorpshuis dat vraagt om een permanente bezetting en een duidelijk gezicht naar buiten. In eerste instantie zag d*Amor mogelijkheden om bijvoorbeeld muziekbandjes te laten repeteren in de boerderij en was in gesprek met het restaurant De 4 Balken over gebruik van de parkeergelegenheid en afstemming van voorstellingen en aangepaste menu's. Ook was in een eerder stadium sprake van dorpsbezoek bij voorstellingen die het cultuurhuis alleen als repetitieruimte gebruikten. D*Amor heeft in de praktijk de boerderij vooral gebruikt als theaterplek en niet als dorpshuis.

Leerpunt: Maak naar elkaar duidelijk wat de verwachtingen zijn rondom de functies van een cultuurhuis. Een dorpshuis vraagt om andere beheers- en programmakwaliteiten dan een plek voor alleen theatervoorstellingen.

In de communicatie met dorpsbewoners
Communicatie met het dorp is voor Natuurmonumenten en DLG een groot punt van aandacht. De verwachting was dat kunst in de soms gespannen relatie met de dorpsbewoners iets kon bijdragen.

> Natuurmonumenten: *"ik verwacht van de kunstenaars een totaal andere visie hoe je mensen kunt betrekken. Bij ons kunnen mensen meehelpen aan ons proces, maar dat moet wel passen in je beleving. Ik hoop dat zij komen met alternatieve manieren om hier mee om te gaan."*

Zowel vanuit Natuurmonumenten als vanuit DLG bestaat er ook een zekere gereserveerdheid ten aanzien van de kunstenaars' samenwerking met het dorp. Die houding is gebaseerd op de angst dat de kunstenaars te gemakkelijk partij kiezen voor de situatie van de dorpsbewoners.

Natuurmonumenten: “De kunstenaars zijn vrij om te praten met iedereen. Wat gaan ze doen met die signalen?”

De meeste interactie tussen kunstenaars en bewoners heeft plaatsgevonden tijdens de community-art voorstelling ‘Haar Dorp’. Gedurende 4 maanden hebben de twee kunstenaars verhalen verzamelt uit de kleine dorpsgemeenschap (300 personen).

Kunstenaars: *“Ingang voor het verzamelen van verhalen van het dorp bleek het veranderingsproces. Dat aspect verbindt mensen onderling.”*

Door de kunstenaars van Haardorp is veel tijd en aandacht gestoken in het opbouwen van een relatie met de dorpsbewoners en dat heeft geleid tot een voorstelling waarin een deel van de dorpsbewoners letterlijk is geportretteerd (een twintigtal foto’s in een van de stallen) en een deel van de verhalen uit het dorp, weliswaar geneutraliseerd en veralgemeniseerd op het podium kwam te staan.

Kunstenaars: *“er zit heel veel jargon en informatie in mensen. Daar hoef je als theatermaker niet veel aan toe te voegen. Je hoeft het er alleen maar uit te halen.”*

Het proces van gebiedsontwikkeling kwam expliciet ter sprake in de ‘keukentafel scene’. Daar sprak een boer die zich gedwongen zag zijn boerderij te verkopen aan de keukentafel tijdens een voorlichtingsavond over de gebiedsontwikkeling. De confrontatie tussen de boer en de gebiedsontwikkelaar benadrukte hoe de gebiedsontwikkeling ingeklemd zit tussen algemene belangen en lokale belangen en hoe dat uitwerkt op de betrokkenen. Met name de wederzijdse dreiging en sociale bedreiging die daarvan uitgaat werd expliciet gemaakt. Vooral deze scene lokte reacties uit van dorpsbewoners. De emotie rondom het veranderingsproces stond uitdrukkelijk op het podium,niet alleen de emoties van de dorpsbewoners maar ook die van de gebiedsontwikkelaars. Na afloop van de voorstellingen was er gelegenheid tot napraten en die werd door veel bezoekers benut.

Kunstenaars: *“Het sentiment rondom de pachtverandering is een van de voorbeelden die aangeeft hoe heftig mensen gebiedsprocessen kunnen ervaren. Ik hoop heel erg dat doorklinkt hoe heftig dat sentiment is”*

Heeft dit nu geleid tot een verbetering van de relatie met de dorpsbewoners? DLG en Natuurmonumenten merken geen noemenswaardige verbetering of verslechtering van de relatie met de dorpsbewoners. Uit gesprekken met Natuurmonumenten en DLG kwam wel naar voren dat de voorstelling Haar Dorp door zowel DLG als Natuurmonumenten als zeer waardevol werd ervaren. Niet alleen de zorgvuldigheid waarmee de kunstenaars met de problematiek waren omgegaan werd genoemd maar ook de toegankelijkheid van het stuk werd geprezen.

DLG: *“Haar Dorp was verrassend! De kleinschaligheid was verrassend en de aandacht voor de boerderij. Ook leuk dat mensen uit de streek meedoen!”*

Door de gebiedsontwikkelaars werd de vraag aan de kunstenaars gesteld hoe de relatie met de dorpsbewoners kon worden verbeterd. Zij gaven als aanbeveling om veel tijd te investeren in de relatie met het dorp en daarin meer aandacht te besteden aan de onderhandelingsruimte.

Kunstenaars: *“Ontwikkelingen in gebiedsplannen staan zo vast en lijken zo onwrikbaar. Is dat ook daadwerkelijk zo of is dat een manier om je te presenteren?”*

Kunstenaars: *"Je zou meer tijd moeten investeren in een bijna 1 op 1 contact. Niet alleen met de direct betrokkenen maar ook met de indirect betrokkenen van een gebied."*

Kunstenaars: *"Niemand neemt eigenlijk echt verantwoordelijkheid en dat werkt niet goed in de communicatie. De provincie die uiteindelijk opdrachtgever is, was onzichtbaar in het communicatietraject."*

Voor alle gebiedspartners was de relatie met de dorpsbewoners belangrijk in dit traject. Vooral het community art project is er in geslaagd een intensieve directe relatie op te bouwen in het gebied met de dorpsbewoners. Gezien de verwachtingen met betrekking tot de relatie met de bewoners is een inhoudelijke uitwisseling tussen gebiedsontwikkelaars en kunstenaars met betrekking tot de opgedane ervaringen en leermomenten voor het gebiedsproces op zijn plaats.

Leerpunt: De artistieke toegankelijkheid van de voorstelling is van belang op een locatie waar zowel de gebiedsontwikkelaars als publiek niet altijd doorgewinterd cultuurbezoekers zijn.
Leerpunt: In de onderlinge samenwerking is weinig ruimte geweest voor inhoudelijke uitwisseling of terugkoppeling met betrekking tot de opgedane ervaringen. Daar zou in een vervolgproject meer ruimte en aandacht voor kunnen worden ingebouwd.

5.4 Conclusies

- De werkprocessen van kunstenaars en gebiedsontwikkelaars zijn over het algemeen vrij onafhankelijke processen gebleven.
- Echte verweving van werkvelden heeft in de community art voorstelling Haar Dorp plaatsgevonden. Daarin bleek de nieuwsgierigheid van de kunstenaars naar de locatie en het voldoende tijd krijgen om te kunnen verdiepen van wezenlijk belang voor de kwaliteit van de voorstelling.
- De voorstellingen hebben niet merkbaar geresulteerd in een betere relatie met de dorpsbewoners, maar wel veel waardering opgeleverd van de gebiedsontwikkelaars.
- De samenwerking heeft geresulteerd in 3 nieuwe kunstvraag van DLG en Natuurmonumenten. Deze kunstvraag is gericht op het in beeld brengen van landschapshistorie en op fysiek ruimtelijke omslagpunten in het landschap rondom de eendenkooi, het archeologisch pad en het nieuwe parkbos.
- Huisvesting van een theater stelt specifieke eisen aan een locatie, die serieus genomen dienen te worden niet alleen voor het functioneren als theater, maar ook voor de onderlinge samenwerking.

6 Resultaat voor het werkproces van de kunstenaars

In de interviews met de kunstenaars is gepraat over de mogelijkheden en onmogelijkheden van kunst in gebiedsprocessen. De productie die daarin het meest raakte aan het proces was de community-art productie Haar Dorp. Community art is een kunstvorm die tegenwoordig veel plaatsvindt op plekken waar emancipatie en zelfbewustzijn en sociale cohesie worden gestimuleerd op plekken waar dat ontbreekt. In Haarzuilens is allerminst gebrek aan zelfbewustzijn of sociale cohesie. Wel ging het de kunstenaars om het inzetten van een kunstvorm die kon tonen wat er leeft in deze gemeenschap. Wat heeft dit opgeleverd voor de werkprocessen van de kunstenaars?

Opening van de ziel'
Gebiedsverandering bleek in de contacten met de bewoners te fungeren als opening van de ziel. Veel mensen bleken in tegenstelling tot andere thema's snel bereid om daarover een gesprek te beginnen als opmaat voor gesprekken over plekgebondenheid, tradities en identiteit. Ook bleek aldus de kunstenaars de gebiedsverandering een dorpsgedragen thema te zijn waar iedereen in het dorp op de een of andere manier mee geconfronteerd werd.

Nieuw format community art in gebiedsprocessen
De kunstenaars uit de voorstelling Haar Dorp waren zo enthousiast over de wijze waarop deze kunstvorm zich manifesteerde in de relatie met het dorp dat zij een kader willen gaan ontwikkelen voor community art in gebiedsontwikkelingsprocessen.

Herkenbaarheid
Gebiedsontwikkelaars en publiek gaven aan in de nagesprekken dat de herkenbaarheid van Haar Dorp groot was en dat toegankelijkheid op ongewone locaties een grotere rol speelt als bijvoorbeeld op een stedelijke locatie als Utrecht.

Communicatie
De communicatie van voorstellingen op ongewone plekken vraagt om extra aandacht. Meerdere malen bleek dat de voorstellingen wel via de standaard communicatie lijnen vindbaar waren maar dat specifiek op en rond de locatie minder ruchtbaarheid aan de voorstellingen werd gegeven. Het dorp bijvoorbeeld werd soms pas in een laat stadium op de hoogte gebracht van het programma en ook de omliggende dorpskernen werden niet specifiek benaderd. Het bereiken van nieuwe groepen vraagt om meer maatwerk in de communicatiestrategie.

7 Conclusie

In het schrijven van de resultaten van het effect van een ingreep is het gebruikelijk om de impact te bezien vanuit een nulmeting. Wat zou de situatie zijn als er geen cultuurhuis was geweest? In Haarzuilens bestaat de nulmeting uit een boerderij die leeg was blijven staan. In dit geval is ervoor gekozen om de boerderij en het gebied gedurende een bepaalde tijd te vullen met locatietheater. Het aanbod gedurende dit jaar was divers en heeft een serie intense voorstellingen opgeleverd voor een uiteenlopend publiek (klein en dorpsgericht, maar ook groots en voor een breed publiek). Andere lagen van de plek zijn aangeboord en collectief beleefbaar gemaakt.
De gevoelswaarde van dit gebied en de gevoeligheid daarvan voor verandering kreeg een tastbare vorm en werd daardoor in breder verband bespreekbaar. Daarnaast werd tijdens de voorstellingen het landschap op andere manieren beleefbaar gemaakt, op een filosofische wijze bijvoorbeeld of via de fantasie, waardoor een bredere locatiebeleving mogelijk wordt dan het alledaagse landschap.
Voor het dorp was het cultuurhuis een succes. Dat bleek tijdens de openingstoespraak van de jaarlijkse dorpskermis in Haarzuilens. Toen werd de boerderij als 1 van de positieve ontwikkelingen van het afgelopen jaar genoemd.
Boerderij, dorp en kasteel zijn onder de aandacht gebracht van een nieuwe groep mensen die niet alleen geïnteresseerd is in de voorstelling maar ook interesse tonen voor het gebied eromheen en de processen die daar spelen. De wereld van de gebiedsontwikkeling heeft zich opengesteld voor locatietheater. Locatietheater en community art hebben een verbinding gelegd met het dorp en de invloed van verandering op het dorp vertaald in voorstellingen.

Teruggrijpend naar de initiële onderzoeksvragen kunnen we concluderen dat de meerwaarde voor gebiedsontwikkeling ligt in de volgende aspecten:
- Locatietheater brengt zowel de fysieke kant als de mentale kant van een locatie in beeld.
- Via beeldkracht en verbeeldingskracht wordt de mentale beleving van de fysieke omgeving vergroot, en worden betrokkenheid en gevoelswaarde van plekken en de bredere betekenis van landschap collectief beleefbaar gemaakt.
- Gebiedslagen komen aan het licht die niet in het gebruikelijke gebiedsontwikkelingsproces zitten
- De meerwaarde van de voorstelling wordt herkend en gewaardeerd door het publiek
- Het publiek is voornamelijk afkomstig uit de regio (tussen 15-75 km van Haarzuilens). Maar de community art voorstelling trekt daarnaast meer lokaal publiek.
- Het publiek waardeert vooral de boerderij als fysieke plek en de verhalen rondom de locatie als zinvolle relaties met de voorstelling.

Draagt de kunstenaarsinput bij aan het bereiken van een nieuwe doelgroep?
- Ja. Een neveneffect van deze theatervoorstellingen is dat de helft van het aantal bezoekers op deze manier bekend is geraakt met dit gebied. Deze groep geeft aan de intentie te hebben hier vaker te willen komen.

In de werkprocessen van de gebiedsontwikkelaars hebben de voorstellingen de volgende effecten opgeleverd:
- De voorstellingen betrekken mensen op een nieuwe manier bij het gebied maar hebben niet geleid tot input van bewoners in de gebiedsinrichting. Ook hebben de voorstelling niet merkbaar geresulteerd in een betere relatie met de dorpsbewoners, maar wel veel waardering opgeleverd van de gebiedsontwikkelaars en bewoners.
- De samenwerking leverde 3 nieuwe gerichte kunstvraagstukken op in het gebied. Het betreft een vraag om verbeelding van landschappelijke veranderingsprocessen rondom de eendekooi, het archeologisch pad en

het parkbos. De vraag aan de kunstenaars is om verbeeldingskracht in te zetten tijdens een fysiek omslagpunt in de gebiedsinrichting of bij de afsluiting van een veranderingsproces.
– Ook bleek het veranderingsproces voor community art een bron aan informatie op te leveren over het belang van omgevingselementen voor het individu en de groep. De omgeving van mensen bleek direct verbonden met hun identiteit, hun sociale structuren en hun welzijn. Een veranderende omgeving leidt daarom ook tot grote sociale opschudding en emoties.

Welke voorwaarden zijn van belang bij een langlopende samenwerking met kunstenaars gehuisvest in een gebiedontwikkelingsproces?
– Kunst levert een meerwaarde voor gebiedsprocessen als de kunstvorm zich verbindt met het gebied en de mensen uit dat gebied.
– Binding van de kunstenaar ontstaat door een gedegen nieuwsgierigheid naar de plek in combinatie met voldoende tijd om een plek eigen te kunnen maken.
– Kunst die zich voor langere tijd huisvest is in een gebied dient zich bewust te zijn van haar rol als gast. Een wezenlijk onderdeel van werken met een omgeving is draagvlak van die omgeving, dus van de mensen woonachtig in die omgeving.
– Toegankelijkheid van het kunstwerk speelt een rol in het creëren van draagvlak van de omgeving en de gebiedsontwikkelaars.
– Een kunstenaar is een onafhankelijke speler die werkt in een veld met spelregels en spelers met een vastomlijnde missie. De kaders voor gebiedsinrichters en gebiedsbeheerders zijn vastomlijnd en worden bepaald door de opdrachtgever of de missie van de stichting. De onafhankelijkheid van de kunstenaar zorgt voor andersoortige communicatiemogelijkheden en een bredere gebiedsfocus die niet gestuurd wordt door missie of opdrachtgevers. De meerwaarde van deze positie zou waardevol kunnen zijn in het gebiedsproces.
– ‘Nazorg’ in de vorm van de mogelijkheid tot napraten is van belang bij voorstellingen waar lokale belangen worden verbeeld.
– Voorstellingen op ongebruikelijke plekken vraagt zeker voor langer gebruik vooraf screenen op randvoorwaarden als parkeermogelijkheden, brandveiligheid, vluchtroutes en leefbaarheid met betrekking tot het binnenklimaat.

De meerwaarde van kunst in gebiedsontwikkelingsprocessen in landelijk gebied zit hem aldus de resultaten van dit onderzoek in de vergroting van de gebiedsbekendheid, het verbreden van de betekenis van gebieden en de verbeelding van de maatschappelijke implicaties van ruimtelijke transities.

Bronnen

Geïnterviewde personen

- Ids de Boer (Projectleider, DLG)
- Lianne Schröder (Natuurmonumenten)
- Tim Kreets (Natuurmonumenten)
- Udo Hassefrass (Natuurmonumenten)
- Charlotte van Eeuwijk (Community art: Haar Dorp)
- Teun van Essen (Zakelijk leider, d*Amor)

Geraadpleegde literatuur

16 Parels van projecten 2006-2007; DLG uitgave, Enschede, 2006

Frieling, M.A.; Een goede buur, joint production als motor voor actieve burgerparticipatie in de buurt, proefschrift rijksuniversiteit Groningen, 2008

Horlings, i. Remmers, G. en Duffhues, T. (eds). Bezieling, de X factor in gebiedsontwikkeling, Breda, 2009.

Jacobs, M.H. Proefschrift: The production of mindscapes : a comprehensive theory of landscape experience, Wageningen UR 2006

Jalan, jalan. Kunstenaars en buurtbewoners werken aan een betere buurt, Kunstenaars en co, Amsterdam, 2008.

Kay, A. , Art and community development: the role the arts have in regenerating communities, 2000 oxford university press and community development

Kaye, Nick. Site Specific Art: Place and Documentation, 2000.

Meijjer, E.; Publieksonderzoek Jeugdtheaterdagen, nieuwe en ervaren publiek, juni 2006

Pearson, Mike; Shanks, Michael. Theatre/archaeology: Disciplinary Dialogues, 2001.

Trienekens, S.J., Kunst in het hart van de samenleving, over burgerschap en culturele dynamiek, 2008.

Bijlage 1 Intentieverklaring Haarzuilens

Intentieverklaring

“Cultuurhuis in Haarzuilens”

PRODUCTIE HUIS DAVERTERA MORGETE

Natuurmonumenten

dienst landelijk gebied
voor ontwikkeling en beheer

vrede van utrecht

Ondertekend op 1 december 2008, Haarzuilens

Intentieverklaring project “Cultuurhuis in Haarzuilens”

Inleiding
De boerderij aan de Ockhuizerweg nr. 35 in Haarzuilens wordt door de eigenaar, Natuurmonumenten, voor 1 jaar in gebruik gegeven aan productiehuis d*Amor. Deze intentieverklaring geeft de motieven en afspraken weer tussen betrokken partijen. Separaat wordt een overeenkomst van bruikleen gesloten tussen de Stichting d*Amor en de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid Interim Bemiddeling B.V., conform het beleid van Natuurmonumenten voor tijdelijk gebruik van opstallen.

Partijen en motieven

- Vereniging Natuurmonumenten is eigenaar van de betreffende boerderij en heeft (vergevorderde) ontwikkelingsplannen ten aanzien hiervan. Natuurmonumenten is tevens eigenaar van het omliggende natuurgebied en diverse opstallen in en rond Haarzuilens. Natuurmonumenten wil graag de bewoners uit de regio, bijvoorbeeld van de aangrenzende wijken en dorpen, betrekken bij en verbinden aan het gebied, juist nu al terwijl de inrichting van het gebied, conform het landinrichtingsplan, nog niet geheel is uitgevoerd. Ook is Natuurmonumenten geïnteresseerd in de effecten van het inzetten van kunst en cultuuractiviteiten ter versterking van de relatie met verschillende partijen in het gebied.
- Productiehuis d*Amor produceert locatietheatervoorstellingen. Het landschap speelt in het werk van d*Amor een belangrijke rol. De provincie Utrecht is het belangrijkste werkgebied. Gebruik door d’Amor van de boerderij is het uitgangspunt voor het aangaan van een relatie met bewoners en gebruikers van het gebied Haarzuilens. Activiteiten voor, door en samen met deze mensen vloeien daaruit voort. Daarbij wordt zeker gedacht aan verschillende voorstellingen in de boerderij of in het gebied.
- Dienst Landelijk Gebied
    - Regio West begeleidt de uitvoering van de landinrichting Haarzuilens met planvorming en projectmanagement. Het cultuurhuis Haarzuilens kan een rol spelen bij de communicatie over het landinrichtingsproces en de uitvoering van de inrichtingswerken.
    - Team Gebiedsontwikkeling en Inrichting (afdeling Concern Productie) is uitvoerder van het project Kunst in Gebiedsontwikkeling in opdracht van de Directie Platteland van het Ministerie van LNV. Het cultuurhuis Haarzuilens is een pilot binnen dit landelijke project en de ervaringen zullen worden gebruikt bij het opstellen van een methodiek ‘Kunst in Gebiedsontwikkeling’. LNV hecht belang aan nieuwe manieren en doelgroepen voor het beleven van het platteland.
- Vrede van Utrecht is een initiatief van gemeente en provincie Utrecht en werkt aan de viering van de Vrede van Utrecht in 2013 als opstap naar Culturele Hoofdstad van Europa in 2018. Vrede van Utrecht investeert duurzaam in de culturele infrastructuur in stad en regio. Het meerjarig programma Zomer van Utrecht heeft de relatie Stad en Platteland als een van haar belangrijkste thema’s. Vrede van Utrecht ondersteunt het Cultuurhuis Haarzuilens. Vrede van Utrecht is tevens geïnteresseerd in het Cultuurhuis om de methodiek Kunst in Gebiedsontwikkeling verder in te vullen.

Intenties Cultuurhuis Haarzuilens

- D*Amor organiseert activiteiten in interactie met de 300 dorpsbewoners en de 850.000 bezoekers (per jaar) waardoor een nieuw communicatie- en informatiemiddel ontstaat voor betrokken partijen in de regio, waaronder Natuurmonumenten, bewoners, gemeente Utrecht, recreanten, landinrichtingscommissie en overige gebruikers.

- Het gebruik van de boerderij als Cultuurhuis bevordert nieuwe initiatieven die de gebiedsontwikkeling Haarzuilens versterken.
- Het cultuurhuis is een pilot in het project Kunst in Gebiedsontwikkeling. De ervaringen worden geregistreerd en benut voor een landelijke 'methodiek' voor de samenwerking tussen kunstenaars en projectleiders gebiedsontwikkeling.

Afspraken
- Er wordt een begeleidingsgroep gevormd. De ondertekenaars van deze verklaring (of hun medewerkers) vormen samen de begeleidingsgroep. Deze komt circa 4 x bij elkaar om de voorgenomen activiteiten, de ervaringen en waargenomen effecten met elkaar te bespreken ter eventuele aanpassing van doelstellingen en werkafspraken alsmede optimalisatie van het leereffect, afgestemd op de motieven van de betrokken partijen.
- De begeleidingsgroep heeft geen inspraak in de artistieke en inhoudelijke aspecten van het werk van D*Amor. De begeleidinggroep beseft dat D*Amor als productiehuis activiteiten deels zelf ontwikkeld en deels samen met anderen.
- De uitvoeringsperiode van de pilot is van 20 oktober 2008 tot 19 oktober 2009, voor wat betreft het werken vanuit de locatie Ockhuizerweg 35. Partijen hebben de intentie totaal 3 jaar, tot oktober 2011, met elkaar in het gebied te werken, ook indien er geen standplaats in het gebied beschikbaar is van waaruit gewerkt kan worden. In de loop van 2009 wordt een tussenevaluatie gedaan.
- Aan deze verklaring kunnen geen juridische rechten of plichten worden ontleend.
- Onderzoekers van Alterra, en het LEI zullen de ervaringen registreren, aangestuurd door DLG, Vrede van Utrecht en in overleg met de begeleidingsgroep.
- De ondertekenaars van deze verklaring kunnen, ieder in het eigen netwerk, communiceren over het cultuurhuis. In geval van communicatieactiviteiten die specifiek het gezamenlijke project betreffen zullen zij elkaar vooraf op de hoogte stellen.

Achtergronddocumenten
De volgende (niet bijgevoegde) documenten vormen een achtergrond bij deze verklaring:
- UTOPIA natuurlijk UTRECHT, En het Cultuurhuis van Haarzuilens, juli 2008, projectvoorstel van d*Amor.
- Bruikleenovereenkomst Interim Bemiddeling B.V. (namens Natuurmonumenten) - D*Amor
- Document Anders boeren met kunst in het landelijk gebied, versie van juli 2008, opgesteld door Bruno Doedens, Henk Keizer en Willem van Wingerden

Ondertekening op 1 december 2008
Vereniging Natuurmonumenten, Udo Hassefras (beheerder Utrecht)

Productiehuis D*Amor, Teun van Essen, zakelijk leider

Vrede van Utrecht, Henk Keizer (projectleider Zomer van Utrecht)

Dienst Landelijk Gebied, Regio West, projectleider Haarzuilens, Ids de Boer

Dienst Landelijk Gebied, Hoofd Gebiedsontwikkeling en Inrichting, Arthur van Beurden

Bijlage 2 Enquete Publieksparticipatie deel I

Datum: ……
Voorstelling: ……
Inschatting aantal bezoekers: ……
Enquêteur: ……

Mondeling interview voorafgaand aan theaterbezoek

Vragenlijst

1. Hoe vaak bezoekt u het gebied rondom Haarzuilens?
   - ☐ Nooit
   - ☐ 1 – 5 keer per jaar
   - ☐ 6 – 10 keer per jaar
   - ☐ 11 – 20 keer per jaar
   - ☐ 21 – 40 keer per jaar
   - ☐ Meer dan 40 keer per jaar

2. Hoe bent u hier gekomen?
   - ☐ Auto
   - ☐ OV
   - ☐ Fiets
   - ☐ Wandelen
   - ☐ Overig, …

3. Afgezien van bezoek, kende u het gebied rondom Haarzuilens (bijvoorbeeld vanuit de media of vrienden / kennissen)?
   - ☐ Niet, gaat u door naar vraag 9
   - ☐ In beperkte mate
   - ☐ Redelijk
   - ☐ Goed

4. In hoeverre was u op de hoogte van het veranderingsproces dat in gebied gaande was?
   - ☐ Niet, gaat u door naar vraag 7
   - ☐ In beperkte mate
   - ☐ Redelijk
   - ☐ Goed

5. In hoeverre bent u geïnteresseerd in het veranderingsproces in dit gebied?
   - ☐ Helemaal niet geïnteresseerd
   - ☐ Niet bijzonder geïnteresseerd
   - ☐ Neutraal

☐ Enigszins geïnteresseerd
☐ Heel erg geïnteresseerd

6. Wat vindt u van het veranderingsproces in het gebied?
   ☐ Negatief
   ☐ Enigszins negatief
   ☐ Neutraal / geen mening
   ☐ Redelijk positief
   ☐ Positief

7. Voelt u zich betrokken bij het gebied?
   ☐ Niet betrokken
   ☐ In beperkte mate betrokken
   ☐ Redelijk betrokken
   ☐ Sterk betrokken

8. Zou u meer actief betrokken willen zijn bij het gebied?
   ☐ Nee
   ☐ Ja, door vaker naar bijeenkomsten over het gebied te gaan
   ☐ Ja, door activiteiten met anderen in het gebied te organiseren
   ☐ Ja, door lid te worden van Natuurmonumenten
   ☐ Ja, door vrijwilligerswerk te gaan doen
   ☐ Anders, namelijk …

9. Zou u het gebied rondom Haarzuilens vaker willen gaan bezoeken?
   ☐ Nee
   ☐ 1 keer meer per jaar
   ☐ 2 – 5 keer meer per jaar
   ☐ 6 – 10 keer meer per jaar
   ☐ > 10 keer meer per jaar

10. Overige opmerkingen:

……

11. Uw adres gegevens zijn:
    Naam en voorletters: ……
    Straat: ……
    Huisnummer: ……
    Postcode: ……
    Woonplaats: ……
    Telefoonnummer: ……
    Emailadres: ……

Bijlage 3 Enquete publieksparticipatie deel 2

1. In hoeverre bent u op de hoogte van het veranderingsproces rondom Haarzuilens?

() Niet, gaat u door naar vraag 4
() In beperkte mate
() Redelijk
() Goed

2. In hoeverre bent u geïnteresseerd in het veranderingsproces in dit gebied?

() Helemaal niet geïnteresseerd
() Niet bijzonder geïnteresseerd
() Neutraal
() Enigszins geïnteresseerd
() Heel erg geïnteresseerd

3. Wat vindt u van het veranderingsproces in het gebied?

() Negatief
() Enigszins negatief
() Neutraal / geen mening
() Redelijk positief
() Positief

4. Voelt u zich betrokken bij het gebied?

() Niet betrokken
() In beperkte mate betrokken
() Redelijk betrokken
() Sterk betrokken

5. Zou u het gebied rondom Haarzuilens vaker willen gaan bezoeken?

() Nee
() 1 keer meer per jaar
() 2 - 5 keer meer per jaar
() 6 - 10 keer meer per jaar
() > 10 keer meer per jaar

6. Hoe vaak gaat u naar theater?

() Nooit
() 1 - 5 keer per jaar
() 6 - 10 keer per jaar
() 11 - 20 keer per jaar
() Meer dan 20 keer per jaar

7. Was er een zinvolle relatie tussen de voorstelling en plek van de voorstelling?

() Nee, gaat u door naar vraag 8
Ja, de relatie had betrekking op (meerdere opties mogelijk):
() de boerderij als fysieke plek
() het dorp Haarzuilens

() het gebied rondom Haarzuilens
() de verhalen over de locatie

8 . Wat vond u van de theatervoorstelling van d*Amor in het Cultuurhuis Haarzuilens

() Niet leuk
() Niet bijzonder leuk
() Neutraal / geen mening
() Leuk
() Bijzonder leuk

9. Heeft u verder nog opmerkingen?

....

WEDEROM DANK VOOR UW MEDEWERKING!